

Тема 2. Фінансова безпека підприємства, її критерії, рівні та методи оцінювання

2.1. Фінансова безпека як складова економічної безпеки підприємства

2.2. Критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства

2.3. Взаємозалежність фінансової безпеки держави та підприємства

2.1. Фінансова безпека як складова економічної безпеки підприємства

Фінансова безпека підприємства є невід'ємною складовою економічної безпеки. Її головна мета полягає в тому, щоб гарантувати стабільне й максимально ефективне функціонування підприємства сьогодні та високий потенціал його розвитку в майбутньому.

Аналіз наукової літератури показав, що на сьогодні є декілька наукових підходів до характеристики фінансової безпеки підприємства, критеріїв її формування (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Основні тлумачення поняття «фінансова безпека підприємства»

Науково обґрунтоване тлумачення термінів і визначень із фінансової безпеки є передумовою ефективної діяльності з її забезпечення, прогнозування, запобігання та протидії загрозам та небезпекам, ефективності функціонування системи фінансової безпеки підприємства.

Теоретичними дослідженнями у сфері фінансової безпеки

підприємства займалися багато вітчизняних та іноземних учених.

Узагальнення окремих авторів щодо визначення поняття "фінансова безпека підприємства" можна об'єднати за спільними характеристиками (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Узагальнене визначення поняття «фінансова безпека підприємства» в різних джерелах

Автори	Зміст визначень	Основні ознаки
Петренко Ю. М.	Фінансова безпека на рівні підприємства є одночасно незалежною від фінансово-кредитної сфери держави категорія, а з іншого – інтегрованою в неї підсистемою	Взаємозв'язок підприємства з державою
Гукова А. В. Анікіна І.Д.	Фінансова безпека підприємства – це здатність підприємства самостійно розробляти та здійснювати фінансову стратегію, відповідно до цілей корпоративної стратегії, в умовах невизначеного конкурентного середовища	Здатність підприємства ефективно здійснювати фінансову діяльність
Журавка О. С.	Фінансова безпека суб'єктів підприємництва – це здатність суб'єктів підприємництва здійснюватися своєю господарською, зокрема й фінансову діяльність, ефективно та стабільно шляхом використання сукупності взаємопов'язаних діагностичних, інструментальних і контрольних заходів фінансового характеру	
Пластун О. Л.	Фінансова безпека – це певний механізм за допомогою якого досягають стабільний розвиток суб'єкта господарювання та забезпечують ефективність його діяльності шляхом використання різних фінансових важелів	Механізм
Гриценко О. І.	Мета фінансової безпеки – гарантувати найбільш ефективне використання ресурсів підприємства для забезпечення стабільного функціонування та динамічного розвитку	
Користін О. Є.	Фінансова безпека – це якість фінансових інструментів та послуг, що запобігає негативному впливуможливих прорахунків і прямих зловживань	Якість фінансових інструментів
Петріна О. Б.	Фінансова безпека підприємства – це такий станбанківської установи, який характеризується збалансованістю та стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, її здатністю досягати поставленихцілей та генерувати достатній обсяг фінансових ресурсів для забезпечення стійкого розвитку	Стан
Ареф'єва О. В. Кузенко Т. Б.	Фінансова безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів, виявлений у найкращих значеннях фінансових показників прибутковості й рентабельності бізнесу, якості управління і використання основних та оборотних коштів, структури капіталу, норми виплат за цінними паперами підприємства	
Єрмошенко М. М.	Фінансова безпека підприємства – це фінансовий стан, який характеризується збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг, котрі використовуються підприємством, та стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз	

Для більш детального розгляду поняття «фінансова безпека підприємства» надано морфологічний аналіз складових, наведений у табл. 2.2, який розкриває кожну базову категорію фінансової безпеки підприємства.

Таблиця 2.2

**Морфологічний аналіз визначення сутності поняття
«фінансова безпека підприємства»**

Складова	Визначення категорії
Механізм	Сукупність органів і процесів, із яких складається певне явище
Стан	Обставини, умови, у яких хто-, що-небудь перебуває, існує
Важіль	Засіб, який може сприяти розвитку чогось, досягненню мети
Збалансованість	Співвідношення взаємно обумовлених частин, елементів, що <u>забезпечує</u> нормальне існування, функціонування, роботу чого-небудь
Стратегія	Спосіб дій, лінія поведінки кого-небудь

Фінансова безпека є універсальною категорією, що відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави та закінчуючи кожним її громадянином. Фінансова безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози або пристосуватися до наявних умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Зміст цього поняття містить систему засобів, що забезпечують конкурентоспроможність і фінансову стабільність підприємства, а також сприяють підвищенню рівня добробуту робітників.

У контексті сучасної парадигми категорій «економічна безпека підприємства» і «фінанси підприємства» основні сутнісні характеристики поняття «фінансова безпека підприємства» може бути сформульовано таким чином (рис. 2.2).

Підприємства мають формувати систему фінансової безпеки, це викликає необхідність у систематизації видів фінансової безпеки підприємства, відповідно до класифікаційних ознак.

До понятійного апарату фінансової безпеки підприємства, найперше, належать: об'єкт, суб'єкт і предмет фінансової безпеки.

Об'єктом фінансової безпеки підприємства є фінансова діяльність підприємства, безпеку якої необхідно забезпечити. Фінансова діяльність – це процес, на який спрямовують функціонування підсистеми забезпечення фінансової безпеки.

Суб'єкти фінансової безпеки – це керівництво підприємства та його персонал.

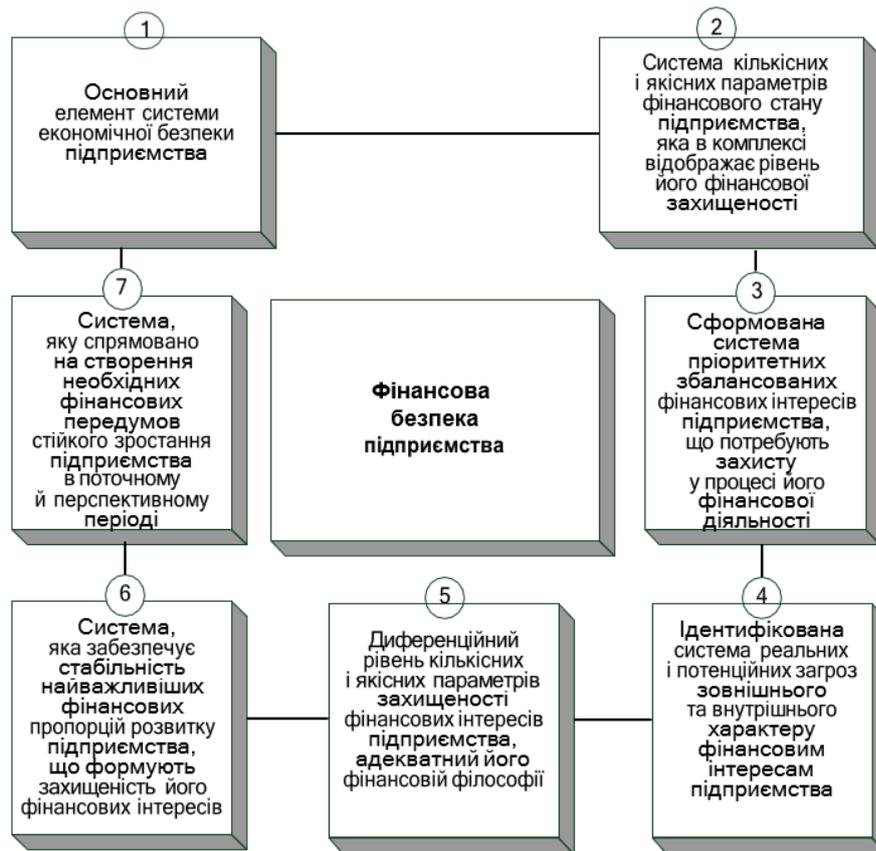

Рис. 2.2. Сутнісні характеристики фінансової безпеки підприємства

Предметом фінансової безпеки підприємства є діяльність суб'єктів фінансової безпеки, реалізація принципів, функцій, стратегічної програми або конкретних заходів щодо забезпечення фінансової безпеки, спрямованої на об'єкти фінансової безпеки.

На підприємстві організація фінансової безпеки підприємства ґрунтується на ряді принципів, які в подальшому надають можливість сформуванню відповідного механізму, який діє для запобігання загрозам макро, мезо- та мікросередовища. Ці принципи чітко визначають фундаментальні

підходи до ефективного функціонування системи фінансової безпеки підприємств. Основні принципи організації фінансової безпеки діяльності підприємства надано на рис. 2.3.

Ураховуючи багатоаспектність категорії фінансової безпеки, складність взаємозв'язків і взаємозалежності різних її елементів, не можна відразу визначити всі проблемні питання і, тим більше, пропонувати однозначні заходи усунення їх.

У такому разі доцільно визначитися із системою індикативних показників, які мають суттєве значення та вплив на підтримування та усталений розвиток діяльності виробничих систем.

Стратегія фінансової безпеки має чітко визначати об'єкти й рівень загроз на них, що спричиняються діями зовнішнього та внутрішнього середовища і способами забезпечення безпеки кожного підприємства.

Але потрібно враховувати, що не для всіх об'єктів можливим є встановлення кількісних характеристик рівня загроз. Це пов'язано з тим, що класифікація загроз також має якісні ознаки.

Забезпечення фінансової безпеки діяльності та розвитку компанії не мають розглядати як проблему лише функціонального підрозділу підприємства. На стан фінансової безпеки впливають рішення, що ухвалюють на всіх рівнях системи управління. Тому під час організації дієвої системи організації фінансової безпеки слід брати до уваги особливості організаційно-управлінської структури управління й оперативно змінювати її.

Ураховуючи множинність та різноплановість факторів, що впливають на фінансову безпеку компаній, а також їхню ситуативну природу, у кожній організації потрібно створювати банк можливих загроз в аспекті їх об'єктів і банк можливих варіантів заходів для усунення їх. Особливо вагомим водночас є розроблення банку заходів, що мають запобіжний превентивний характер. Не викликає сумнів створення такого банку і з огляду на забезпечення оперативності ухвалення рішень у системі поточного реагування на певну фінансову чи виробничо-господарську ситуацію.

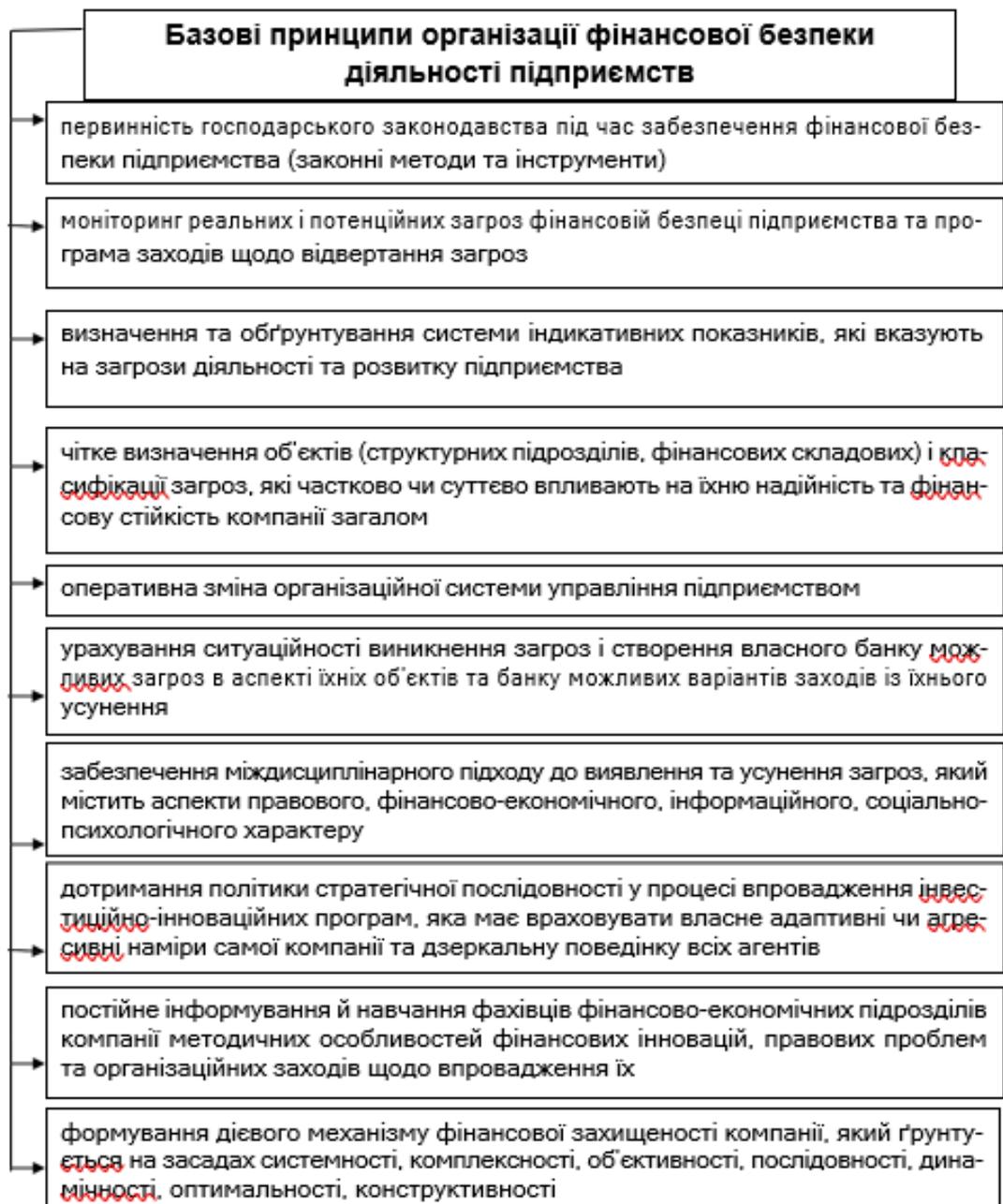

Рис. 2.3. Базові принципи організації фінансової безпеки діяльності підприємства

Проблему фінансової безпеки як складової економічної безпеки підприємства загалом, слід розглядати та вирішувати, ґрунтуючись на міждисциплінарному підході, який охоплює, найперше, аспекти правового, фінансово-економічного, інформаційного, соціально-психологічного характеру.

2.2. Критерії та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства

Складові елементи фінансової безпеки підприємства тісно пов'язані між собою та значною мірою залежать від факторів зовнішнього та внутрішнього середовища (рис. 2.4). Кожна зі складових має забезпечувати високий рівень фінансової безпеки підприємства та ефективно протидіяти загрозам усіх видів.

Рис. 2.4. Структурні елементи фінансової безпеки підприємства

Функціональна структура фінансової безпеки підприємства – це сукупність елементів, її складових, які в комплексі забезпечують нормальне продуктивне функціонування підприємства. Вона ґрунтується на фінансових інтересах підприємства, до яких зараховують забезпечення основним та оборотним

капіталом для ефективного ведення комерційної діяльності, забезпеченість інвестиціями для розвитку підприємства, включно з його фінансовою системою, максимізацію прибутку, оптимізацію відрахувань до бюджету, зростання ринкової вартості акцій тощо.

Відповідно до структурних складових фінансової безпеки підприємства застосовують багато методів оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, серед яких: індикаторний; ресурсно-функціональний; метод золотого правила фінансування; метод бального оцінювання і т. ін.

Індикаторний підхід передбачає порівняння фактичних значень показників фінансової безпеки з пороговими значеннями індикаторів її рівня. Під пороговими значеннями індикаторів фінансової безпеки розуміють їхні граничні величини, недотримання яких призводить до формування негативних тенденцій (виникнення загроз) у сфері фінансової безпеки. За такого підходу найвищого рівня фінансової безпеки підприємства досягають за умови, якщо вся сукупність індикаторів перебуває в межах порогових значень, а порогового значення кожного з індикаторів досягають не на шкоду іншим і мають обґрунтований фінансовий підхід.

Цей підхід залежить від стану та впливу зовнішнього середовища, яке найчастіше є дуже агресивним і значною мірою формує порогові значення. Підприємство не може здійснювати вплив на зовнішнє середовище, воно може тільки адаптуватися до його умов.

Але цей підхід слід визнати правильним і виправданим. Недоліком цього методу є важкість визначення порогових значень для кожного конкретного підприємства.

Ресурсно-функціональний підхід до визначення рівня фінансової безпеки охоплює такі методи:

а) вимірювання стану фінансової безпеки на основі оцінювання рівня використання фінансових ресурсів за спеціальними критеріями – власними фінансовими ресурсами та позиковими фінансовими ресурсами;

б) оцінювання рівня виконання функцій – забезпечення високої фінансової ефективності діяльності підприємства, його фінансової стабільності й незалежності.

С. М. Ілляшенко пропонує оцінювання рівня фінансової складової економічної безпеки підприємства виконувати на основі аналізу його фінансової стабільності, ступінь якої визначають з урахуванням достатності оборотних коштів (власних або запозичених) для здійснення виробничо- збутової діяльності.

Це вузький підхід до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства. Крім оборотних коштів, у фінансовій діяльності підприємства задіяні власний основний капітал, прибуток, інвестиції, цінні папери тощо.

С. М. Ілляшенко виділяє п'ять рівнів фінансової безпеки підприємства: *Абсолютний* (для функціонування підприємству достатньо власних оборотних коштів). *Нормальний* (підприємство обходиться власними джерелами формування запасів і покриття витрат). *Хиткий* (підприємству недостатньо власних оборотних коштів і воно залучає середні й довгострокові позики та кредити). *Критичний* (крім власних оборотних коштів, середньо- й довго-строкових позик і кредитів, залучають ще й короткострокові). *Кризовий* (підприємство перебуває на межі банкрутства).

На думку С. С. Герасименка, Н. А. Головача, більш обґрунтованим є оцінювання фінансового стану підприємств на основі використання методу побудови узагальнювальних показників із використанням моделей дискримінантного аналізу, а саме, поділ об'єктів на дві групи:

- із задовільним фінансовим станом (небанкрути);
- із незадовільним фінансовим станом (банкрути).

Слід зазначити, що під час визначення рівня фінансової безпеки підприємства варто застосовувати класифікацію ризиків комерційної діяльності, запропоновану М. М. Єрмошенком:

- неризикова зона;
- зона припустимого ризику (ризик втрати розрахункового прибутку);
- зона критичного ризику (ризик втрати розрахункової виручки);

зона катастрофічного ризику (ризик утрати всього майна, тобто банкрутство).

Відповідно до такого підходу, можна виділити чотири рівні фінансової безпеки підприємства:

нормальний рівень – нестабільний рівень – для забезпечення фінансової безпеки підприємству потрібні, крім власних фінансових коштів, ще й залучені;

критичний рівень – для забезпечення фінансової безпеки підприємству недостатньо власних і залучених фінансових коштів;

кризовий рівень – підприємство визнано банкрутом.

Також є підхід, заснований на використанні критерію «мінімум сукупного збитку, який завдають безпеці».

Конкретизацією такого підходу є взяття у вигляді критерію особливої граничної риси як ознаки критичного або порогового стану соціально-економічної системи, за межами якої виникає загроза або навіть фактично відбувається деградація та руйнування цієї системи.

Для визначення таких порогових значень пропонують:

- а) розглянути основні умови функціонування системи;
- б) виділити найважливіші показники, які характеризують ці умови;
- в) визначити фактори дестабілізації системи;
- г) оцінити можливості заміщення різних за характером і наслідками критичних ситуацій (загроз, ризиків);
- д) виявити шляхи запобігання загрозі безпеки та підтримання стабільності.

У праці В. М. Зарубінського і Н. С. Зарубінської рівень фінансової складової економічної безпеки запропоновано оцінювати набором коефіцієнтів, які характеризують власне фінансовий стан підприємства. Сюди зараховано коефіцієнти ліквідності оборотних коштів, швидкості ліквідності оборотних коштів, обороту товарних запасів, ефективності використання абсолютних активів, імовірності банкрутства, точки беззбитковості.

Такий підхід до визначення рівня фінансової безпеки підприємства можна прослідкувати й у працях інших авторів, де оцінювання рівня фінансової безпеки здійснено шляхом аналізу значної сукупності фінансових коефіцієнтів.

Далі запропоновано здійснювати інтегральний фінансовий аналіз («модель Дюпона», об'єктно-орієнтована система інтегрального аналізу формування чистого прибутку, система портфельного аналізу), але вже практично не застосовуючи наведені раніше індикатори фінансового стану підприємства.

У західній фінансовій науці сформульовано так зване золоте правило фінансування, яке в методологічному плані можна застосувати для оперативного аналізу стану фінансової безпеки підприємства.

Метод золотого правила фінансування як один зі способів перевірки належного рівня фінансової безпеки підприємства полягає в тому, що фінансовий капітал має бути залучено на строк, не менший за той, на який капітал заморожують у необоротних та оборотних активах підприємства. Дотримання вимог цього правила забезпечує, переважно, достатній рівень фінансової безпеки підприємства.

У разі дотримання золотого правила фінансування фінансову безпеку забезпечують, якщо: - інвестований капітал у передбачені строки вивільняють у результаті комерційної діяльності; - є можливість пролонгації строків повернення фінансового капіталу; платежі, строк оплати яких настав, можна здійснити коштом надходжень від операційної та інвестиційної діяльності.

Під час використання золотого правила фінансування для оперативного оцінювання рівня фінансової безпеки слід ураховувати дві умови у вигляді формул, які виявляють його зміст:

$$A_{дс} / P_{дс} \leq 1; \quad (2.1)$$

$$A_{кс} / P_{кс} \geq 1, \quad (2.2)$$

де $A_{дс}$ – довгострокові активи; $P_{дс}$ – довгострокові пасиви;
 $A_{кс}$ – короткострокові активи; $P_{кс}$ – короткострокові пасиви.

Це правило можна застосовувати не тільки для аналізу стану фінансової безпеки підприємства, але й у процесі його планування.

Другим методом, який можна застосовувати для оперативного моніторингу стану фінансової безпеки підприємства (щоденного, тижневого, декадного

аналізу), є діапазон (оперативний резерв, запас — safety margin) фінансової безпеки, який можна розраховувати за такою формулою:

$$P_{фб} = (O_{пп} - O_{птбз}) / O_{пп}, (2.3)$$

де $O_{пп}$ — прогнозований обсяг продажів;
 $O_{птбз}$ — обсяг продажів, який відповідає точці беззбитковості.

Чим більший цей показник, тим безпечнішим є стан фінансової діяльності підприємства перед негативними загрозами зменшення виторгу або підвищення витрат на виробництво та продаж продукції.

Для експрес-аналізу рівня фінансової безпеки підприємства можна використати підхід із використанням бальних оцінок, так званий метод балів. Алгоритм названого методу розроблено на основі методики визначення класу кредитоспроможності позичальника, застосовуваної у Франції.

В основі визначення класу (рівня) безпеки лежать граничні значення показників (табл. 2.4) та їх рейтинг. Якщо показник має значення, більше за нормальне, то йому надають I клас, менше за нормальне, але більше за критичне — II клас, менше за критичне — III клас.

Таблиця 2.4

Граничні значення показників фінансового стану підприємства для визначення рівня фінансової безпеки

Назви показників	I клас	II клас	III клас
1. Коефіцієнт покриття, $K_{п}$	більший за 2	1 — 2	менший за 1
2. Коефіцієнт автономії, $K_{а}$	більший за 0,7	0,5 — 0,7	менший за 0,5
3. Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів, $K_{зз}$	більший за 0,8	0,5 — 0,8	менший за 0,5
4. Коефіцієнт оборотності активів, $K_{оа}$	більший за 0,95	0,5 — 0,95	менший за 0,5
5. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, $K_{кз}$	більший за 5,2	2,5 — 5,2	менший за 2,5

Загальну оцінку безпеки наводять у балах. Бали становлять суму добутоків рейтингу кожного показника на клас:

$$B = \sum Re_i \times Кл_i, \quad (2.4)$$

де B — сума балів;

Re_i — рейтинг i -го показника; $Кл_i$ — клас i -го показника.

Рейтинг показника визначають, залежно від цілей проведення дослідження та важливості показника для вибраного напрямку дослідження (табл. 2.5). З огляду на те, що сумарний рейтинг показників завжди становить 100, за показників, усі значення яких відповідають I класу, кількість балів дорівнює 100, II класу – 200 і III класу – 300 (варіанти I, II, III).

Тому за суми балів близько 100 (тобто 100 – 150 балів) підприємству надають I клас, близько 200 (тобто 151 – 250 балів) – II клас і близько 300 (тобто 251 – 300 балів) – III клас.

Таблиця 2.5

Визначення рейтингу показників фінансової безпеки фірми

Показники	Рейтинг показників, %	Варіанти					
		1		2		3	
		Клас	Бали	Клас	Бали	Клас	Бали
1. Коефіцієнт покриття, $K_{\text{п}}$	25	I	25	II	50	III	75
2. Коефіцієнт автономії, $K_{\text{а}}$	20	I	20	II	40	III	60
3. Коефіцієнт забезпеченості матеріальних запасів, $K_{\text{зз}}$	20	I	20	II	40	III	60
4. Коефіцієнт оборотності активів, $K_{\text{оа}}$	20	I	20	II	40	III	60
5. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, $K_{\text{кз}}$	15	I	15	II	30	III	45
Разом	100	—	100	—	200	—	300
Клас рівня ФБП	—	—	I	—	II	—	III

Оскільки I клас надають показникам, що мають значення більші за нормальні, а III клас — показникам із значеннями, меншими за критичний рівень, то може бути розглянуто таку градацію:

I клас – високий рівень безпеки (100 – 150 балів);

II клас – нормальний рівень безпеки (151 – 250 балів);

III клас – критичний рівень безпеки підприємства (251 – 300 балів).

Під час визначення класу показників варто обмежуватися трьома градаціями. Але під час визначення класу (рівня безпеки) підприємства, тобто узагальнювальної оцінки, можливе виділення додатково передкризової зони. Тоді доцільно визначити такі межі класів:

I клас – високий рівень безпеки (100 – 150 балів);

II клас – нормальний рівень безпеки (151 – 230 балів);

III клас – передкризовий рівень безпеки підприємства (231 – 250 балів).

IV клас – критичний рівень безпеки підприємства (251 – 300 балів).

Маючи ці дані, менеджер підприємства починає визначати рейтинг показників фінансової безпеки підприємства, приклад такого підходу зазначено в табл. 2.5.

Таким чином, фінансова складова економічної безпеки комплексно відображає багато напрямів діяльності підприємства й для її експрес-оцінювання може бути використано метод бального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

2.3. Взаємозалежність фінансової безпеки держави та підприємства

Проблему забезпечення національної безпеки держави обумовлено сучасним станом фінансово-кредитної системи країни. Економічна криза впливає на фінансову складову національної безпеки та ставить під загрозу національні інтереси незалежної держави.

Фінансова безпека держави є таким станом фінансово-кредитної сфери держави, який характеризується збалансованістю та якістю системної сукупності фінансових інструментів, технологій і послуг; стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних факторів, (загроз); здатністю цієї сфери забезпечувати захист національних фінансових інтересів, достатні обсяги фінансових ресурсів для всіх суб'єктів господарювання та населення й загалом ефективне функціонування національної економічної системи та соціальний розвиток.

Фінансова безпека підприємства характеризує поточний фінансовий

стан підприємства, вона є складовою фінансової безпеки країни, має дуальний характер: з одного боку, характеризує незалежну фінансову систему підприємства, з іншого — ступінь інтеграції фінансової системи підприємства у національну фінансову систему (рис. 2.5).

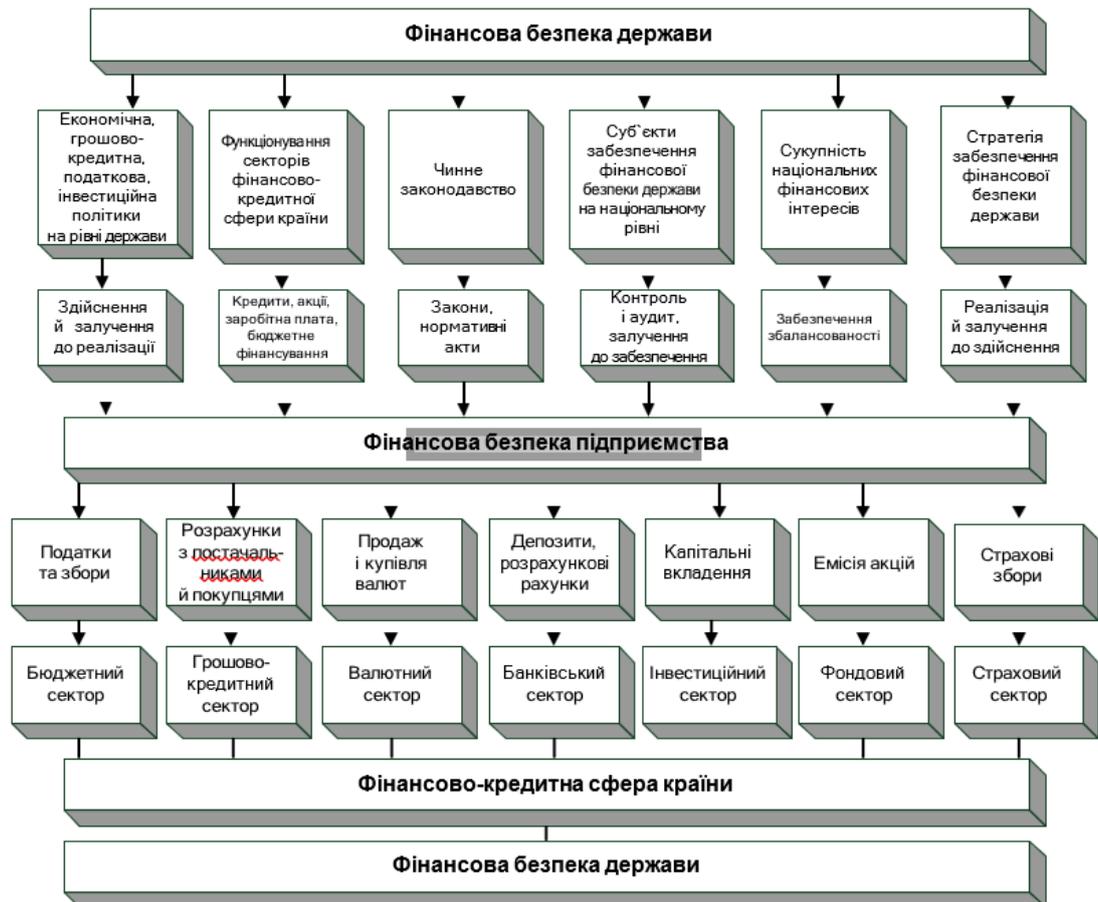

Рис. 2.5. Схема взаємозалежності фінансової безпеки держави та підприємства

Відповідно до досліджень вітчизняних науковців, предметом діяльності держави у сфері забезпечення фінансової безпеки підприємства є напрями, відображені на рис. 2.6.

Необхідно зазначити, що загально методичні ознаки системи критеріїв і параметрів фінансової безпеки як держави, так і підприємства єдині та мають такі ознаки:

комплексності, тобто необхідності в аналізі й урахуванні всіх боків об'єкта вивчення, а саме: фінансової діяльності підприємства;

системності, урахування всіх взаємозв'язків і взаємозалежностей фінансової безпеки держави та підприємства;

варіантності, (альтернативності) – виявлення й обґрунтування декількох варіантів виходу із кризової ситуації у фінансовій діяльності підприємства або усунення загроз;

безумовного прийняття фінансової безпеки як важливої складової оцінки стану економіки підприємства;

прийнятного ризику, тобто розроблення й реалізації доступних заходів щодо недопущення виникнення граничних ситуацій у діяльності підприємства.

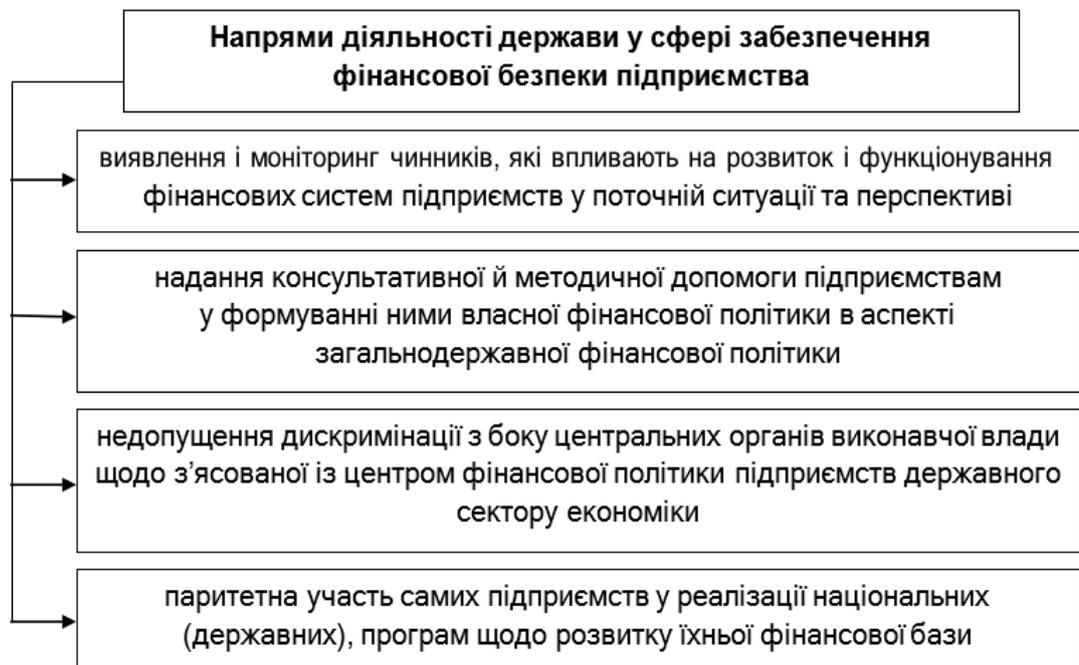

Рис. 2.6. Напрями діяльності держави у сфері забезпечення фінансової безпеки підприємства

Таким чином, фінансова складова економічної безпеки комплексно відображає багато напрямів діяльності підприємства й для її експрес-оцінювання може бути використано метод бального оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

Принципові вимоги до системи наскрізних параметрів фінансової безпеки держави та підприємства зображено на рис. 2.7.

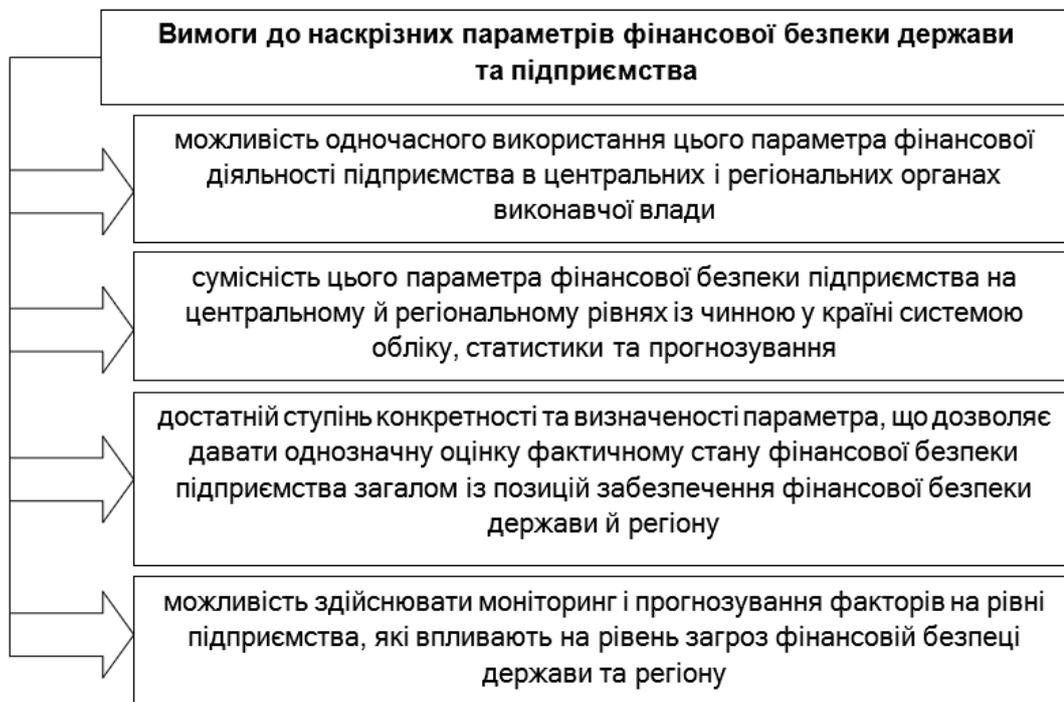

Рис. 2.7. Вимоги до наскрізних параметрів фінансової безпеки

Отже, знання основних шляхів взаємного впливу фінансової безпеки держави й підприємства дає можливість із більш системних позицій забезпечувати фінансову безпеку на означених ієрархічних рівнях її існування.

* Використані матеріали навчального посібника:

Фінансова безпека підприємства [Електронний ресурс] : навчальний посібник / Т. Б. Кузенко, Н. В. Сабліна. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 123 с.